

1

De verhaallijn

Hoe wordt deze strijd van Prins Immanuël om de stad Mensziel te behouden nu uitgebeeld? Welke verhaallijn volgt Bunyan om die van verschillende kanten te belichten? Omdat *De Heilige Oorlog* in verschillende opzichten geen eenvoudig boek is, is het van belang een beknopte samenvatting van het werk te geven.⁵ De structuur van *De Heilige Oorlog* wordt samengevat in de volledige titel op het schutblad: ‘De Heilige Oorlog die Shaddai tegen Diabolos heeft gevoerd om de hoofdstad van de wereld te heroveren. Of het verlies en het herwinnen van de stad Mensziel’. De strijd wordt dus aan de ene kant gevoerd door de hoge God van hemel en aarde – meer specifiek: God de Vader – Die in dit boek steeds ‘De Almachtige’ (*Shaddai*) wordt genoemd. Tegenover Hem staat de duivel – misschien is het beter in dit verband te spreken van ‘De Overste der duivelen’ – aangeduid met de Griekse naam *diabolos*. Zij blijken beiden verwickeld te zijn in een dramatische strijd met wisselende kansen om het bezit van Mensziel.

Deze stad symboliseert de ziel van de mens, die Bunyan tegelijkertijd de moederstad van de wereld noemt. Hij plaatst de mens op deze manier in het centrum van het heelal. Het verhaal over deze stad wordt verteld door iemand in de eerste persoon en wij zien allerlei taferelen zich onttrollen alsof we door zijn bril kijken. Hij stelt zich voor als een reiziger die vele landen bezoekt en toevallig terecht komt in het fraaie gebied waar Mensziel ligt. Hij is meteen verrukt over de schoonheid van de stad, zoals blijkt uit zijn enthous-

5. Het zal duidelijk zijn dat ik daarbij enigszins aanleun tegen kortere of langere samenvattingen die in andere werken te vinden zijn, waarin aandacht geschonken wordt aan dit werk (bijv. Richard L. Greaves, *Glimpses of Glory. John Bunyan and English Dissent*, Stanford 2002, 414vv.; Nancy Rosenfeld, ‘The Holy War’, in: Michael Davies and W.R. Owens (red.), *The Oxford Handbook of John Bunyan*, Oxford 2008, 275-289, m.n. 275vv.

siaste beschrijving. Deze stad heeft vijf poorten: de Oorpoort, de Oogpoort, de Mondpoort, de Neuspoort en de Gevoelspoort. Zij representeren de vijf zintuigen. In het centrum ligt een prachtig paleis of kasteel – het hart – de plaats waar Shaddai woont en Zich over Zijn woonplaats verheugt.

In haar oorspronkelijke toestand is Mensziel een uitnemende stad: ‘Binnen haar muren was altijd voldoende voorraad levensmiddelen aanwezig en het bezat de beste, meest heilzame en voortreffelijkste wet die destijds in de wereld bestond. Er was toen geen deugniet, schurk of verrader binnen haar muren te vinden.’ Maar deze paradijselijke toestand duurt niet lang. In de hemelen komen Diabolos en zijn leger van engelen in opstand tegen Shaddai. Ze worden verslagen en uit de hemel verdreven. Ze besluiten zich op de hoge God te ‘wreken’ door de stad Mensziel te verderven, ‘aangezien die stad een van de meesterwerken en de vreugde van Koning Shaddai is’. Bunyan schildert Diabolos als een ‘machtige reus, koning over de zwarten of de negers en een zeer roofzuchtige vorst’.⁶ Terwijl zijn volgelingen onzichtbaar blijven, vermomt hij zich als een slang, een dier dat de inwoners van Mensziel goed kennen en waarvoor zij niet bang zijn. Onder listige voorwendsels weet hij hen ertoe te bewegen de Oorpoort en de Oogpoort te openen en trekt hij aan het hoofd van zijn trawanten de stad binnen. Het zal duidelijk zijn dat Bunyan zo de verleiding en val van Adam en Eva in het paradijs probeert uit te beelden. Vervolgens neemt Diabolos de stad in bezit en nestelt zich in het centrale paleis. Hij vervangt de bestuurders van de stad door zijn eigen ‘mensen’. Zo wordt de burgemeester, de heer Verstand, vervangen door de heer Vleselijke lust en de stadsrechter, de heer Geweten, door de heer Vergeet-het-Goede. Mede door hun invloed zoekt Diabolos al het goede in de stad radicaal uit te roeien. Intussen heeft Shaddai een plan uitgedacht om Mensziel te heroveren. Hij zendt een groot leger naar de stad onder leiding van vier generaals (Boanerges⁷, Overtuiging, Oordeel en Terechstelling). Dat leger symboliseert

6. In het vervolg wordt de vraag besproken in hoeverre Bunyan de typering ‘koning over de zwarten of negers’ racistisch bedoelt.

7. Deze naam betekent ‘Zoon des donders’ (vgl. Mark. 3:17).

de prediking van de wet en – in het verlengde daarvan – de profeten. Kennelijk is hier sprake van twee aspecten. In de eerste plaats duidt Bunyan hiermee de periode van het Oude Testament aan waarin de Heere door deze prediking Zijn volk tot bekering riep. Anderzijds maken vooral de namen van de vier generaals duidelijk dat het hem hier ook te doen is om de ontdekkende en ontgrondende werking van de prediking van de wet. Vandaar dat de vier generaals in het boek blijven terugkomen, ook als Prins Immanuël – de Zoon van God – de stad heeft bevrijd. In elk geval is het leger onder de vier generaals machteloos om de stad werkelijk te bevrijden, al worden er wel kleine successen geboekt.

De echte herovering van de stad vindt plaats wanneer prins Immanuël verschijnt aan het hoofd van een ander, machtiger leger en Mensziel bevrijdt van de tirannie van de aanhangers van Diabolos. Dat gebeurt na talrijke onderhandelingen, verschillende intriges van de kant van de vorst der duisternis en zware onderlinge strijd. Uitvoerig schetst Bunyan de vreugde van de stad als Immanuël daar zijn intrek neemt en Mensziel radicaal begint te hervormen en te reinigen van haar zonden. Dat houdt onder meer in dat Diabolos overladen met spot en hoon uit de stad wordt verjaagd. Hij wordt verbannen naar een onvruchtbaar land, zoekt rust, maar vindt die niet. Zijn aanhangers worden opgespoord, gevangengezet en berecht. De bolwerken die Diabolos in de stad had laten bouwen worden geslecht en Prins Immanuël benoemt leraars om Mensziel te onderwijzen in de wegen van Shaddai. Zodoende heerst in heel de stad een sfeer van vrede, vreugde, rust en verwachting.

Maar dat blijft niet zo. Er zijn in Mensziel nog een aantal aanhangers van Diabolos blijven wonen, al is dat min of meer in het geheim. Een van hen is de heer Vleselijke Gerustheid. Hij weet de bewoners van de stad – inclusief een aantal hooggeplaatsten – in te palmen en na verloop van tijd zijn zij net zo vleselijk gerust geworden als hijzelf! Ze beginnen hun wettige en genadige Vorst te veronachtzamen. Dat doet Immanuël veel verdriet. Hij probeert hen te vermanen om tot Hem terug te keren, maar dat is tevergeefs. Daarom besluit Hij uiteindelijk om hen te verlaten.

Langzamerhand komt de bevolking van de stad tot bezinning. Ze krijgen berouw en zenden een verzoekschrift naar het hof van

Schaddai waarin ze smeken om de terugkeer van de Prins. Dat wordt aanvankelijk afgewezen, maar ze blijven het hof bestormen met hun verzoeken. Wanneer de aanhangers van Diabolos hier achter komen, sturen zij een brief naar Diabolos in de hel met het verzoek om raad wat ze in deze situatie het beste kunnen doen. Het antwoord luidt dat de achtergebleven aanhangers van Diabolos moeten nagaan waar de zwakke plekken te vinden zijn in de verdediging van Mensziel. Bovendien moeten zij erachter zien te komen hoe zij de inwoners het beste kunnen beïnvloeden om hen zo rijp te maken voor de terugkeer van hun meester. Deze raad wordt opgevolgd en zij smeden allerlei listige plannen en voeren die uit. Ondertussen trekt Diabolos zelf op tegen de stad met een groot leger van Twijfelaars. De aanvallen op Mensziel komen dus zowel van binnen als van buiten. Wanneer Diabolos met zijn leger Twijfelaars bij Mensziel is aangekomen, voert hij een eerste aanval uit. Hij verwacht steun van zijn trawanten binnen de stad, maar door de oplettenheid van kapiteins binnen de muren die trouw zijn aan Prins Immanuël, zijn die onschadelijk gemaakt. Vandaar dat deze aanval wordt afgeslagen. Diabolos verheugt nu zijn aanvallen en laat die gepaard gaan met allerlei verschrikkingen. Maar hoewel Mensziel daaronder beeft en siddert, maakt de vorst der duisternis geen enkele vordering. Ook voorstellen om te onderhandelen en vleiende woorden van de kant van Diabolos lopen op niets uit. Wanneer hij zijn aanvallen vernieuwt, biedt de stad onder de bezielende leiding van de heer Vastewil dappere tegenstand. Deze naam symboliseert de wil van de mens die door genade standvastig is geworden. Desondanks lukt het Diabolos om de stad in handen te krijgen. Alleen in de vesting, in het hart van de stad, houden de aanhangers van Prins Immanuël stand. Mensziel zelf wordt verwoest en geplunderd, terwijl haar burgers zuchten onder de harde hand van de aanhangers van Diabolos.

In deze uiterste nood wordt opnieuw een smeekschrift naar het hof van Shaddai gezonden. Dit keer wendt Prins Immanuël Zich in genade tot de stad. Hij beveelt dat kapitein Geloof de algehele leiding moet krijgen over de strijdkrachten binnen de vesting en belooft dat Hij Zelf zal komen om de stad te bevrijden. En Hij houdt woord! Als de manschappen van kapitein Geloof in het

open veld buiten de poorten van Mensziel in heftige strijd met de legers van Diabolos verwickeld zijn, verschijnt Prins Immanuël met een machtig leger. En door het leger onder leiding van kapitein Geloof en de troepen van Immanuël wordt de vijand beslissend verslagen. Vervolgens wordt de Prins met grote blijdschap in de stad onthaald.

Kort voor de nederlaag is Diabolos echter, samen met enkele andere heren van de afgrond, gevlucht. Vanuit de hel beramen zij een laatste aanval en brengen een nieuw leger op de been. Dat bestaat uit Twijfelaars en Bloedmannen of Bloedwrekers. De Bloedwrekers zijn de verklaarde vijanden van het heil en het welzijn van Mensziel en zij zijn uit op de volstreekte vernietiging van de stad. Ook deze aanval wordt afgeslagen en Prins Immanuël wordt definitief de wettige Heer van de stad.

Hoewel de meeste aanhangers van Diabolos in deze laatste slag gedood worden, blijven sommigen van hen in leven en zij houden zich schuil in de stad. Dat is een herinnering aan het feit dat de inwonende zonde voortdurend aanwezig blijft in de gelovigen. Het boek van Bunyan eindigt met de triomfantelijke intocht van Prins Immanuël in de stad Mensziel en het onderwijs dat Hij hun geeft hoe zij zich gedragen moeten voor Zijn wederkomst aan het einde van de wereld: ‘Blijf Mij liefhebben in het aangezicht van de beproevingen en Ik zal u, ondanks uw zwakheid en wankelmoeidigheid, blijven liefhebben. (...) Ook moet u niet verwachten dat u altijd bij uw gevoel zult kunnen leven, u moet bij Mijn Woord leven. O Mijn Mensziel, u moet geloven dat wanneer Ik niet bij u ben, Ik u toch liefheb en u eeuwig op Mijn hart draag.’

Dat betekent uiteraard niet dat Mensziel hier op aarde in een sfeer van ongestoorde, paradijselijke rust terechtkomt. Zij moet voortdurend waakzaam blijven tegen de vijanden buiten en binnen in haar. Prins Immanuël zegt in dit verband: ‘Weet u waarom Ik de aanhangers van Diabolos eerst in het begin en ook nu nog toelaat om binnen uw muren te wonen, Mensziel? Dat is om u alert en wakker te houden, om uw liefde op de proef te stellen en om u waakzaam te maken. En ook om ervoor te zorgen dat u Mijn edelmoedige kapiteins, hun soldaten en Mijn genade op prijs zult stellen.’